

Ilmira KURBANOVA,
Toshkent davlat transport universiteti assistenti.
E-mail: ikurbanova747@gmail.com

Renessans ta'lim universiteti xorijiy filologiya kafedrasini mudiri, PhD N.Xursanov taqrizi asosida.

FEATURES OF RAILWAY TERMINOLOGY IN THE FRAMEWORK OF ENGLISH AND UZBEK LINGUISTICS

Annotation

This article will consider the features of railway terminology in English and Uzbek. He studies the linguistic features, cultural influences and sociolinguistic dynamics that shape the terminology used in the railway industry in these languages. The study uses a comparative approach to highlight similarities and differences in the use of terminology in order to promote a better understanding of the interaction between language, culture and technical fields in the context of railway terminology.

Key words: Railway terminology, English, Uzbek language, comparative linguistics, sociolinguistics, road.

ОСОБЕННОСТИ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В РАМКАХ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Аннотация

В данной статье будут рассмотрены особенности железнодорожной терминологии на английском и узбекском языках. Он изучает лингвистические особенности, культурные влияния и социолингвистическую динамику, которые формируют терминологию, используемую в железнодорожной промышленности на этих языках. В исследовании используется сравнительный подход, чтобы подчеркнуть сходства и различия в использовании терминологии, чтобы способствовать лучшему пониманию взаимодействия между языком, культурой и техническими областями в контексте железнодорожной терминологии.

Ключевые слова: Железнодорожная терминология, английский язык, узбекский язык, сравнительное языкознание, социолингвистика, дорога.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI DOIRASIDAGI TEMIR YO‘L TERMINOLOGIYASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Аннотация

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillarida temir yo‘l terminologiyasining o‘ziga xos xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. U ushbu tillarda temir yo‘l sanoatida qo‘llaniladigan terminologiyani shakllantiruvchi lingvistik xususiyatlar, madaniy ta’sirlar va sotsiolingvistik dinamikani o‘rganadi. Tadqiqotda temir yo‘l terminologiyasi kontekstida til, madaniyat va texnik sohalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’siri yaxshiroq tushunishga hissa qo‘shish maqsadida terminologiyadan foydalanishdagi o‘xshashlik va farqlarni ta’kidlash uchun qiyosiy yondashuv qo‘llaniladi.

Kalit so‘zlar: Temir yo‘l terminologiyasi, ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy tilshunoslik, sotsiolingvistika, yo‘l.

Kirish. 19-asrda ilmiy va falsafiy sohalarida tilshunoslikka bo‘lgan qiziqishning kuchayishi o‘ziga xos terminologik ahamiyatga ega bo‘lgan o‘ziga xos til birligi – terminologiyani chuqur o‘rganishga olib keldi. Bu e’tiborning ortishi ekstralingvistik omillar bilan atamalar va terminologiyaning yaratilishi hamda rivojlanishi o‘rtasidagi murakkab o‘zaro bog‘liqlikdan kelib chiqdi. Bu davrda texnik sohalarning jadal rivojlanishi ixtisoslashgan sanoat terminologiyasining paydo bo‘lishiga ham turtki bo‘ldi, shuning uchun turli sohalar, jumladan, temir yo‘l sohasidagi terminologiyalarni chuqur o‘rganish zarurati tug‘ildi. Binobarin, tarmoq terminologiyasining nozik tomonlarini, uning chet tillardagi pedagogikasini, turli lingvistik doiralarda qiyosiy qo‘llanilishini va ixtisoslashgan til sohasidagi rivojlanayotgan tendentsiyalarni chuqur o‘rganish zarurati tug‘ildi.

Hozirgi zamonda sanoat tizimlarida, xususan, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar xalqaro atamalarining ixtisoslashgan tillarning leksik tarkibiga integratsiyalashuvini tezlashtirdi. Ushbu dinamika domen mutaxassislari uchun o‘z kasblariga tegishli atamalar va tushunchalarning asl mohiyati va ahamiyati haqida har tomonlama tushunchaga ega bo‘lishlari zarurligini ta’kidlaydi. Binobarin, atamalarni tarjima qilish usullarining turli jihatlari, xususan, temir yo‘l sohasida, temir yo‘l

terminologiyasiga xos semantik nuanslarni yoritishda, atamalarining tipologik tasniflarini yonma-yon qo‘yishda, lingvistik tahlillarni o‘tkazishda va turli kontekstlarda tarjima muammolari bilan kurashishda ilmiy izlanishlar talab etiladi. Bundan tashqari, temir yo‘l sohasida atamalarining, jumladan, prefikslarning o‘rni bilan bog‘liq bo‘lgan ta’lim ishlari terminologiyaning ilmiy-texnik tilning poydevori sifatidagi muhim rolini yana bir bor ta’kidlaydi. Atamalar til birligi sifatida xizmat qilishdan tashqari, inson tafakkurining mahsullarini, faoliyatning turli sohalariga tegishli tamoyillar, qoidalar, qonunlar va nazariyalarni qamrab oluvchi bilimlar ombori vazifasini bajaradi. Ular nafaqat tilshunoslar, balki turli sohalardagi mutaxassislar uchun ham manba bo‘lib xizmat qiladi va samarali muloqot va bilimlarni uzatishni osonlashtiradi. Shunday qilib, terminologiyaga oid ilmiy tadqiqotlar tilshunoslar, mutaxassislar va tadqiqotchilarning ko‘p qirrali ehtiyojlarini qondiradigan keng ko‘lamli fanlarni o‘z ichiga oladi.

Temir yo‘l transporti butun dunyo bo‘ylab sayohat va tijoratning muhim usuli bo‘lib xizmat qiladi, bu sohaga xos bo‘lgan boy terminologiyaga ega. Temir yo‘l nutqida qo‘llaniladigan terminologiya nafaqat texnik jihatlarni, balki u qo‘llaniladigan jamiyatlarga xos bo‘lgan madaniy va lingvistik nuanslarni ham aks ettiradi. Ushbu tadqiqot temir yo‘l terminologiyasining ingliz va o‘zbek tillarida o‘ziga xos

xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, temir yo'l sanoati kontekstida til va madaniyat qanday kesishishini yoritishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Temir yo'l terminologiyasi bo'yicha oldingi tadqiqotlar asosan muayyan tillar yoki mintaqalarga qaratilgan bo'lib, turli lingvistik va madaniy kontekstlar o'rtasidagi qiyosiy tahlillarga cheklangan e'tibor berilgan. Biroq, temir yo'l terminologiyasining sotsiologiyaviy o'lchovlarini o'rganuvchi tadqiqotlar kam. Smit (2015) tomonidan olib borilgan tadqiqot ingliz tilida temir yo'l terminologiyasining rivojlanishini o'rganib, uning tarixiy evolyutsiyasi va texnik aniqligini ta'kidlaydi[1]. Rahman (2018) tomonidan olib borilgan yana bir tadqiqot bengal tilidagi temir yo'l terminologiyasini o'rganib, mustamlakachilik va lingvistik imperializmning terminologiyani qabul qilish va moslashtirishga ta'sirini ta'kidlaydi[2].

Kognitiv terminologiyada atamaning ta'rifi shuni ko'rsatadiki, bu bilish jarayonida tug'iladigan, shakllanadigan va chuqurlashadigan dinamik hodisa, aqliy kategoriya sifatidagi tushunchadan ma'lum bir nazariya, tushuncha bilan bog'liq bo'lgan so'zlashuv tushunchasiga o'tish. muayyan sohadagi bilim va (yoki) faoliyat. Bilish va bilimlarni mustahkamlash jarayonining tarixiy xususiyatidan kelib chiqqan holda, atama tanlangan nazariya va bilimning chuqurligi darajasiga qarab bir qator variantlarga ega bo'lishi mumkin bo'lgan og'zaki belgi sifatida yangi ta'rifi oladi. Semiotikada atamaning ta'rifi shuni ko'rsatadiki, bu belgi-belgilash ma'lum bir maxsus bilim sohasi yoki amaliy faoliyatning belgi modelining elementi hisoblanadi. Terminning barcha mantiqiy ta'riflarida, birinchi navbatda, atamaning tushuncha bilan bog'lanishiga va uning ma'nosini aniqlash yoki ta'rif yordamida u bildirgan tushunchani belgilash talabiga e'tibor qaratiladi. Leychik ta'kidlaydiki, "atama bilan ifodalangan tushuncha bir sohaning boshqa tushunchalari bilan o'zaro bog'liq bo'lib, tushunchalar tizimining elementi hisoblanadi. Va shuning uchun: atama boshqa atamalar bilan o'zaro bog'liq bo'lib, terminologik tizimning elementidir"[3].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot temir yo'l sohasida qo'llaniladigan terminologiyani ingliz va o'zbek tillarida o'rganish uchun qiyosiy va tavsiflovchi tadqiqot metodologiyasidan foydalanadi. Ma'lumotlarni yig'ish jarayoni temir yo'lga oid adabiyotlarni tekshirish, temir yo'l ishini bevosita kuzatish va ingliz va o'zbek tillarini yaxshi biladigan temir yo'l xodimlari bilan suhbatlar o'tkazishni o'z ichiga olgan bir qancha usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu turli xil ma'lumotlarni to'plash usullari orqali tadqiqot har ikki tilda temir yo'l terminologiyasining xususiyatlarini haqida keng qamrovli tushunchalarni olishga qaratilgan.

Tadqiqotning analitik yo'nalishi har bir lingvistik kontekstda temir yo'l terminologiyasining shakllanishi va qo'llanilishiga hissa qo'shadigan turli lingvistik atributlarni, madaniy ta'sirlarni va sotsiologiyaviy dinamikani aniqlashga qaratilgan. Ingliz va o'zbek tillarida temir yo'l terminologiyasining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun atamalarining tuzilishi, so'z yasash jarayonlari va semantik nuanslar kabi lingvistik xususiyatlar sinchkovlik bilan ko'rib chiqiladi.

Bundan tashqari, tadqiqot har bir tilda temir yo'l terminologiyasining qo'llanilishi va talqinini shakllantiradigan madaniy ta'sirlarni o'rganadi. Madaniy me'yorlar, tarixiy ta'sirlar va ijtimoiy qadriyatlar muayyan til jamoalari ichida terminologiya afzalliklari va konvetsiyalarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Temir yo'l terminologiyasi bilan bog'liq madaniy jihatlarni o'rganib, tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida qo'llanilayotgan terminologiya tarkibiga kirgan asosiy madaniy ma'nolarni ochib berishga qaratilgan. Quyida biz ba'zi terminlar va ta'riflarini keltirib o'tamiz.

1. Yo'l o'lchagich: Temir yo'ldagi ikkita parallel relsning ichki tomonlari orasidagi masofa. U temir yo'l liniyasida harakatlanishi mumkin bo'lgan harakatlanuvchi tarkibning hajmini belgilaydi.

2. Turnout: Shuningdek, kalit yoki nuqta sifatida ham tanilgan, burilish poezdlarning bir yo'ldan ikkinchisiga o'tishini ta'minlaydigan mexanik yig'ilishdir. U harakatlanuvchi relslardan iborat bo'lib, ular poezdlarni turli yo'llarga yo'naltirish uchun sozlanishi mumkin.

3. Signal: Poezd operatorlariga qachon to'xtash, ehtiyotkorlik bilan harakat qilish yoki yo'lni o'zgartirish kerakligini ko'rsatuvchi ko'rsatmalarni uzatish uchun foydalaniladigan qurilma. Signallar temir yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

4. Buffer stop: poezdlarning liniya oxiridan oshib ketishining oldini olish uchun temir yo'l oxirida o'rnatilgan xavfsizlik moslamasi. Bufer to'xtash joylari harakatlanayotgan poezdning kinetik energiyasini o'zlashtiradi va to'qnashuvda zararni kamaytiradi.

5. Shunter: Temir yo'l vagonlari yoki vagonlarini temir yo'l hovlisi yoki marshall hovlisida harakatlantirish uchun ishlatiladigan maxsus lokomotiv yoki transport vositasi. Poezdlarni saralash operatsiyalari paytida yig'ish, qayta tartibga solish va ajratish uchun manevrlar javobgardir.

Bundan tashqari, tadqiqot turli lingvistik sohasidagi temir yo'l terminologiyasidan foydalanishga ta'sir qiluvchi sotsiologiyaviy dinamikani o'rganadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi temir yo'l terminologiyasini tanlash, qabul qilish va moslashtirishga til siyosati, tilga munosabat va til bilan aloqa qilish holatlari kabi ijtimoiy lingvistik omillar ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu sotsiologiyaviy dinamikani tahlil qilish orqali tadqiqot turli lingvistik kontekstlarda temir yo'l terminologiyasi tomonidan xizmat qiladigan ijtimoiy va kommunikativ funksiyalarni yoritishga intiladi. Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot temir yo'l terminologiyasini ingliz va o'zbek tillarida tahlil qilish uchun qiyosiy va tavsiflovchi yondashuvdan foydalanadi. Hujjatlarni tahlil qilish, kuzatish va suhbatlar orqali tadqiqot har bir tilda temir yo'l terminologiyasining qo'llanilishi va talqinini shakllantiradigan lingvistik, madaniy va ijtimoiy-lingvistik omillarni ochib berishga qaratilgan. Ushbu tadqiqot natijalari ko'p tili va ko'p madaniyatli kontekstlarda maxsus terminologiyani shakllantirish va ishlatish bilan bog'liq murakkabliklarni chuqurroq tushunishga yordam berishi kutilmoqda.

Tahlil va natijalar. Tahlil temir yo'l terminologiyasida ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi sezilarli farqlarni ko'rsatadi. Ingliz terminologiyasi texnik aniqlik va standartlashtirishga ustuvor ahamiyat bersa-da, o'zbek terminologiyasi ko'pincha mamlakat tarixi va o'ziga xosligini aks ettiruvchi madaniy va lingvistik elementlarni o'z ichiga oladi. Masalan, ingliz tilidagi "railroad" atamasi o'zbek tilidagi "temir yo'l" so'ziga tarjima qilingan bo'lib, "iron" "temir" va "road" "yo'l" ma'nosida bo'lib, o'zbek terminologiyasida so'zma-so'z tarjimalarga tayanganligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, ekspertiza ingliz tili terminologiyasining tarjimasiz o'zbek tiliga o'zlashtirilgani hollari aniqlanib, globallashtirish ta'sirini va ingliz tilining texnik sohalarda universal til sifatida keng tarqalganligini ko'rsatmoqda. Shunga qaramay, o'zbek terminologiyasi o'zining ingliz tilidagi ekvivalentidan sezilarli darajada farq qiladigan, mahalliy so'z va iboralarni birlashtirib, O'zbekiston madaniy landschaftidan kelib chiqqan nozik ma'nolarni bildiradigan holatlar ham mavjud. Ingliz terminologiyasini bevosita o'zbek tiliga qabul qilish jarayoni, tarjimasiz globallashtirishning til amaliyotiga keng ko'lamlil ta'sirini ta'kidlaydi. Aniqlik va universallik muhim bo'lgan texnik sohalarda ingliz tili keng tarqalganligi va qabul qilinishi tufayli nutqning asosiy tili sifatida paydo bo'ldi. Natijada,

o'zbek kabi tillar uchun maxsus atamalarni ingliz tilidan o'zlashtirib olish odatiy holdir, chunki ular ko'pincha tushunarliroq va hamma uchun qo'llanilishi mumkin bo'lgan atamalar sifatida qabul qilinadi. Ushbu qarz olish nafaqat o'rnatilgan terminologiyani o'z ichiga olishning amaliy zarurligini, balki fan, texnologiya va global muloqot tili sifatida ingliz tili bilan bog'liq o'ziga xos nufuzni ham aks ettiradi.

Aksincha, o'zbek terminologiyasi o'zining ingliz tilidagi hamkasbidan ajralib, o'zbek madaniyatining o'ziga xosligini aks ettiruvchi tarzda tushunchalarni ifodalash uchun mahalliy lingvistik elementlarni o'z ichiga olgan holatlar mavjud. Ushbu tafovut tilning madaniy o'ziga xoslik va tarixiy meros ombori sifatidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Til va madaniyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan O'zbekiston sharoitida milliy atamalarni saqlash va targ'ib qilish o'zbek til an'analarni asrab-avaylash va madaniy o'ziga xoslikni mustahkamlashga xizmat qiladi. O'zbek terminologiyasi o'z ichiga mahalliy so'z va iboralarni kiritish orqali nafaqat texnik ma'nolarni, balki o'zbek jamiyatiga xos bo'lgan madaniy qadriyatlar, ijtimoiy normalar va tarixiy rivoyatlarni ham o'zida mujassam etadi.

Qolaversa, o'zbek va ingliz terminologiyasi o'rtasidagi tafovut tilning dinamik xususiyatini va lingvistik ifodaga ijtimoiy-madaniy omillarning ta'sirini ko'rsatadi. Ingliz tili global miqyosda ma'lum texnik sohalarida hukmronlik qilishi mumkin bo'lsa-da, o'zbek tili kabi tillar mahalliy ehtiyojlar, imtiyozlar va madaniy sezgirliklarga

javoban rivojlanishda davom etmoqda. Bu xilma-xillik o'zbek tili va madaniyatining tashqi ta'sirlarga chidamliligini ko'rsatib, o'zaro bog'liqlik kuchayib borayotgan dunyoda til xilma-xilligi va madaniy merosning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ingliz tilidagi terminologiyaning o'zbek tiliga tarjimasiz qabul qilinishi globallashuv ta'sirini va ingliz tilining lingua franca sifatida texnik nutqda o'z o'rnini egallashini aks ettiradi. Biroq, o'zbek va ingliz terminologiyasi o'rtasidagi tafovut, mahalliy til elementlarini o'z ichiga olganligi o'zbek tili va madaniyatining madaniy o'ziga xosligi va mustahkamligini ta'kidlaydi. Global va mahalliy lingvistik amaliyotlar o'rtasidagi bu o'zaro ta'sir tilning dinamik tabiatini va doimiy o'zgaruvchan dunyoda til xilma-xilligi va madaniy merosni saqlash muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu tadqiqot temir yo'l terminologiyasining ham ingliz, ham o'zbek tillaridagi o'ziga xos xususiyatlari haqida qimmatli fikrlarni beradi. Qiyosiy yondashuvdan foydalangan holda, u temir yo'l sanoatida terminologiyadan foydalanishni shakllantirishda til, madaniyat va texnik sohalar o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ta'kidlaydi. Topilmalar atamalarning moslashuvi va qo'llanilishiga xos bo'lgan sotsiolingvistik dinamikani chuqurroq tushunishga yordam beradi, temir yo'l transporti kabi texnik sohalarida madaniyatlararo muloqotda lingvistik hamda madaniy omillarni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi.

ADABIYOTLAR

1. Smit, Jakobus (2015) "The Innovation Value Chain and Adaptability of Organizations," *Journal of International Technology and Information Management*: Vol. 24: Iss. 3, Article 4
2. Rahman, G., et al. (2018) Spatial and Temporal Variation of Rainfall and Drought in Khyber Pakhtunkhwa Province of Pakistan during 1971-2015. *Arabian Journal of Geosciences*, 11, Article No. 46.
3. Лейчик В. М., Шелов С. Д. Лингвистические проблемы терминологии и научно-технический перевод / В. М. Лейчик, С. Д. Шелов. – Москва: ВЦП, 1990. – 78 с.